



УДК 75.071.1(493)"з18/19"(092)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.01.142>

ВПЛИВ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА АРХИПЕНКА НА ПЛАСТИЧНО-ОБРАЗНЕ МИСЛЕННЯ МАРТИ ДОНАС

Марія КЛИМЕНКО

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7792-3714>

аспірантка,

Львівська національна академія мистецтв,
вул. Кубійовича, 38, 79011, м. Львів, Україна,
e-mail: klymenkomary@gmail.com

Mariya KLYMENKO

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7792-3714>

PhD Student of the Lviv National Academy of Arts,

38, Kubiyovycha Str., 79011, Lviv, Ukraine,

e-mail: klymenkomary@gmail.com

THE IMPACT OF ALEXANDER ARCHIPENKO'S ART ON THE FORMATION OF MARTHE DONAS' ARTISTIC PLATFORM

Formulation of the problem. The intersection of creative ways and personal relationships of the Belgian artist Marthe Donas and Alexander Arkhipenko began in 1917 in Nice, where the sculptor was during the First World War. Having moved to the French Riviera, artist becomes a student of Alexander Arkhipenko. The article deals with the peculiarities of the impact of the author's methodology of Alexander Arkhipenko on the formation of the artistic platform of Marthy Donas. The artist learned the basic ideological and aesthetic principles of creativity of the sculptor-reformer, which in the future in its professional development has become new plastic-stylistic modifications.

The purpose of the article is to explore the features of impacts seeking of Alexander Arkhipenko's art (1887—1964) on the formation of Marthe Donas' aesthetic worldview (1885—1967).

The methodology of the research work is the using of historical and cultural approach to contextualization of a certain range of artistic phenomena. In the art history examination formal and structurally typological methods were used.

The innovation of this work is the discovering of figurative and plastic Arkhipenko's conceptions in M. Donas' artistic process. A wide comparison of two artists' creative works was made for the first time. **Conclusions.** The main Arkhipenko's principles of shaping were accumulated in the paradigm of M. Donas' art. In spite of this M. Donas is considered to be the first woman whose artistic program was demonstrated in the sphere of abstract painting. Having analyzed of Arkhipenko's and M. Donas' creative works during 1917—1920 it was discovered that she had embodied a number of visual characteristics of the sculptor's aesthetic ideology.

Keywords: Alexander Arkhipenko's art; M. Donas' aesthetic ideology; figurative and plastic conceptions; principles of shaping; Cubism; plastic-styling modifications.

Мета дослідження — висвітлення особливостей впливу творчості Олександра Архипенка (1887—1964) на формування естетичного світогляду бельгійської мисткині Марти Донас (1885—1967). *Наукова новизна* роботи полягає у виявленні образно-пластичних концепцій Олександра Архипенка у художньо-образному мисленні Марти Донас. Розширене зіставлення творчості двох мистців подане вперше.

Висновки. Основні формотворчі принципи Олександра Архипенка акумулювалися у парадигмі творчості Марти Донас. Попри цей важливий факт Марта Донас вважається першою жінкою, мистецька програма якої маніфестувала в ділянці абстрактного живопису.

Аналізуючи творчість Олександра Архипенка й Марти Донас протягом 1917—1920 років, встановлено, що мисткиня увібрала ряд характерних рис естетичного світогляду скульптора.

Методологія дослідження полягає у застосуванні історико-культурного підходу при контекстуалізації означеного кола мистецьких феноменів. При розгляді мистецтвознавчої проблематики використано формально-аналітичний та структурно-типологічний методи.

Ключові слова: Олександр Архипенко, естетичний світогляд Марти Донас, образно-пластичні концепції, формотворчі принципи, кубізм, пластично-стильові модифікації.

Вступ. Перетин творчих шляхів й особистих взаємин бельгійської художниці Марти Донас й Олександра Архипенка розпочався 1917 року в Нідці, де скульптор перебував під час Першої світової війни. Переїхавши до французької Рив'єри, мисткиня стає ученицею Олександра Архипенка. У статті здійснено пошук особливостей впливу авторської методології Олександра Архипенка на становлення мистецької платформи Марти Донас. Художниця засвоїла базові ідейно-естетичні засади творчості скульптора-реформатора, що у подальшому в її професійному розвитку набуло нових пластично-стильових модифікацій.

Зв'язок із науковими чи практичними дослідженнями. Науковий пошук у статті проводиться у рамках дисертаційного дослідження на тему: «Творчість Олександра Архипенка: образно-виражальні засоби, етнонаціональний аспект».

Аналіз досліджень і публікацій. Цілісний процес становлення ідейно-естетичної доктрини творчості мисткині досліджено у монографії «Marthe Donas: A Woman Artist in the Avant-Garde» (2016) [1] Крістіана Буна (Kristien Boon) й Петера Паувелса (Peter J. H. Pauwels). Основні біографічні відомості Марти Донас містять оглядові енциклопедичні видання, серед яких авторами є Еммануель Бинізі (Emmanuel Bénézit) [2] й Пенні Дюнфорд (Penny Dunford) [3]. Критичні публікації щодо творчості Марти Донас представлені у каталогах виставок. Зокрема, оригінальний каталог експозиції творів Нелл Вальден й Тур Донас у галереї «Sturm-Galerie» у Берліні (червень, 1920) містить список тридцяти семи творів мисткині [4]. Вплив об'єктів скульптоживопису Олександра Архипенка на експериментальний пошук фактурних рішень у малярстві Марти Донас знаходимо у виданні «The Société Anonyme and Dreier Bequest at Yale University: A Catalogue Raisonné» [5]. Серед розглянутої літератури звертаємо уваги на матеріали конференції «О. Архипенко і світова культура ХХ століття», а саме на працю Наталії Асеевої «Ідеї Олександра Архипенка у мистецькій практиці ХХ століття» [6]. В ній авторка порівнює твори скульптора із кубістичними натюрмортами Жоржа Брака.

Мета дослідження — розглянути вплив творчості Олександра Архипенка на формування мистецького світогляду Марти Донас.

Наукова новизна роботи полягає у виявленні образно-пластичних концепцій Олександра Архипенка у художньо-образному мисленні Марти Донас. Розширене зіставлення творчості двох мистців подане вперше.

Аналізуючи творчість Олександра Архипенка й Марти Донас протягом 1917—1920 років, встановлено, що мисткиня увібрала ряд характерних рис естетичного світогляду скульптора.

Методологія дослідження полягає у застосуванні історико-культурного підходу при контекстуалізації означеного кола мистецьких феноменів. При розгляді мистецтвознавчої проблематики використано формально-аналітичний та структурно-типологічний методи.

Висновки. Основні формотворчі принципи Олександра Архипенка акумулювалися у парадигмі творчості Марти Донас. Попри цей важливий факт Марта Донас вважається першою жінкою, мистецька програма якої маніфестувала в ділянці абстрактного живопису.

Основна частина. Життєві та мистецькі шляхи Марти Донас та Олександра Архипенка тісно перепліталися протягом 1917—1920 років. Марта Донас народилася 26 жовтня 1885 року в сім'ї комерсантів у місті Антверпен, Бельгія. Через те, що батько не сприймав художньої кар'єри своєї дочки, вона в 1902—1903 рр. змушена була перервати навчання в Королівській академії образотворчого мистецтва в Антверпені, і продовжити освітню практику в 1913—1914 роках.

Впродовж Першої світової війни Марта Донас перебувала в Голландії. Згодом художниця разом із однією із своїх сестер перебралася до ірландського Дубліна, де подем її мистецьких зацікавлень була техніка вітражу. У 1916 році Марта Донас переїжджає у Париж та оселяється у студії в районі Монпарнас. У французькій столиці початком її нового навчального процесу протягом двох місяців стає Академія Гранд-Шом'єр. Далі вона навчається впродовж одного місяця в Академії Рансона й майстерні Андре Лота (1885—1962). Учениця не залишається осторонь від домінуючих на цей час серед мистців Парижа стильових пошуків і завдяки своєму педагогу Марта Донас зближається із методологією кубізму. Починаючи із 1917 р. мисткиня представляє декілька живописних композицій, у яких втілюються ідеї



Іл. 1. Замок Вальроз (Château de Valrose). Ніцца, Франція. Світлина авторки



Іл. 2. Парк у замку Вальроз. Ніцца, Франція. Світлина авторки



Іл. 3. Марта Донас

геометризму. Цього ж року М. Донас перебирається на Південь Франції [5, с. 196].

Саме тут, у сонячній французькій Рив'єрі, мисткиня знайомиться із Олександром Архипенком. У цей час скульптор перебував у Замку Вальроз (Château de Valrose) (іл. 1, 2), який був розміщений у районі Сім'є міста Ніцци [7]. Марта Донас (іл. 3) стає ученицею Олександра Архипенка, і це сприяло для створення їх близьких відносин (1917). Вона глибоко опановує освітні настанови скульптора. Марта Донас й Олександр Архипенко повертаються до французької столиці у 1918 році і, ймовірно, залишаються поряд до літа 1920 року [8, с. 6]. У Парижі вони разом із Альбером Глезом, Леопольдом Сюрважем та баронесою Елен Еттінген відновлюють діяльність угруповання «Золоте Січення». До створеної асоціації входили також Константин Бранкузі, Анрі Лоран, Фернан Леже, Хуан Гріс, Леопольд Сюрваж, Жорж Брак, Раймон Дюшан-Війон та інші [9]. За порадою скульптора художниця підписує свої твори чоловічим псевдонімом Тур Донас [10, с. 338].

Олександр Архипенко активно сприяв становленню мистецького шляху Марти Донас. Скульптор представив художницю директору німецької галереї «Der Sturm» Герварту Вальдену: «Я наполегливо рекомендую запросити у свій салон надзвичайно талановиту сучасну художницю «Тур Донас». Донас — моя найкраща учениця» [9]. Твори Марти Донас експонувалися у цьому виставковому просторі, починаючи із 1919 року [11, с. 17]. Цього ж року скульптор надсилає світлини творчості мисткині також Енріко Прамполіні й Тео ван Дусбургу. У грудні 1919 р. за сприяння Олександра Архипенка відбувається перша персональна виставка Марти Донас у Галереї Кундіг в Женеві [9]. Згодом у Голландії Тео ван Дусбург організовує спільну експозицію творів Марти Донас, Сержа Фера (Serge Férat), Торвальда Гелсена (Thorvald Helleesen), Леопольда Сюрважа і Жака Війона, яка відкрилася у Брюсселі і представлялася разом із великою виставкою Сучасного мистецтва у Женеві [8, с. 6]. Тридцять сім творів мисткині експонуються на спільній виставці із Нелл Вальден у галереї «Der Sturm» (червень 1920, Берлін) [4].

Починаючи із 1920 р. живопис мисткині тяжіє до абстрактного мистецтва. Втрачається відчуття скульптурної матеріальності форми, що було зумовлене припиненням контактів із Олександром Архи-

пенком. Скульптор одружується із німецькою мисткинею Ангелікою Бруно-Шмітц у 1921 році.

Хвороба й матеріально скрутне становище Марти Донас зумовили її повернення із французької столиці до Бельгії [2, с. 623].

Під часу Першої світової війни й перетину шляхів із Мартою Донас Олександр Архипенко був збагачений здобутками у конгломераті естетичних ідей бурхливого життя Парижа. Серед новачійних рис скульптора варто виокремити синтез увігнутих і випуклих площин, контр-форми, поліхромії в скульптурі, поєднання різних матеріалів в одному художньому об'єкті, перших рухомих конструкцій («Медрано I», 1912—1914). Переїжджаючи до Ніцци, Олександр Архипенко створює ряд об'єктів скульпто-живопису. Жанрово-тематичним видом цих композицій часто був натюрморт. Ідейні кубістичні витoki творів мистця містять спільну природу із працями Жоржа Брака, де «<...> світлі овальні натюрморти та композиції з музичними інструментами відзначаються вигонченим, немов сама музика, стриманим ліризмом. В цих натюрмортах форми різних предметів переплітаються, народжуються одна з одної, світяться, зливаються, зникають» [6, с. 4].

Серія творів Марти Донас містить спільну духовно-метафізичну природу із спектром ідей Олександра Архипенка. Поєднання різних матеріалів, локального кольору й плавних лекалоподібних ліній є свідченням єдиного інспіраційного джерела. Марта Донас створює ряд композицій, серед яких «Натюрморт із пляшкою і чашкою» (1917), «Кубістична голова» (1917), «Натюрморт із статуеткою» (1917), «Картина-книга» (1917—1918), «Натюрморт із кавником» (1917—1918), «Музика» (1917—1918, 1919), «Натюрморт із профілем глечика» (1918—1919) та інші. «Натюрморт із кавником» М. Донас містить ідейно-пластичний зв'язок із композицією «Натюрморт» (1915) О. Архипенка. Контурне лінійне зображення артефактів побуту сполучається із ритмом об'ємних деталей із схожою конусоподібною конфігурацією драперії, що розташована в однаковій частині площини твору. Вплив творчості Олександра Архипенка на становлення ідейно-естетичної доктрини Марти Донас яскраво виражався протягом 1917—1918 років. Композиція «Купальниця» (1917) (іл. 4) О. Архипенка містить ряд характерних рис із творами «Картина-книга» (1917—1918) (іл. 5) й «Кубістична лялька» (1917—1918) Марти Донас. Близька кольорова гама, в якій переважають кобальт



Іл. 4. Олександр Архипенко. Купальниця. 1917. Дріт, пап'є-маше, гіпс. Штеделівський художній інститут і міська галерея. (Франкфурт-на-Майні, Німеччина). Світлина авторки



Іл. 5. Марта Донас. Картина-книга. 1917—1918. Олія, гіпс, дошка. Приватна колекція



Іл. 6. Олександр Архипенко. Жінка в кімнаті. 1917. Олія, туш (колаж на папері), дерево. Приватна колекція (Великобританія)



Іл. 7. Марта Донас. Натюрморт зі статуеткою. 1917. Олія, картон. Приватна колекція

синій і охра із спільним світлим тоном, об'єднують обидві композиції «Купальниця» й «Картина-книга». Схожими є й пластичні знахідки лекалоподібних ліній, невеликих круглих акцентів грудей, деталізовані тем-

ні графічні лінії рук, однакове вирішення загостреної профільної лінії обличчя двох фігур. Художня мова творів Олександра Архипенка «Жінка в кімнаті» (1917) (іл. 6) й «Натюрморт зі статуеткою» (1917) (іл. 7) Марти Донас містить спільну ідейно-тематичну основу. Центральним мотивом є жіноча фігура. Плавні лінії силуету врівноважуються ритмом прямих ліній, що створює подібний рисунковий характер форми.

Характерні риси об'єктів скульпто-живопису мистця простежуються у композиціях «Кубістична голова», «Дитина із квітами», «Жінка із капелюхом». Рисунки виглядають як металеві скульптури, де відчутно штрихування металу [12]. Олександр Архипенко створює однойменну композицію «Жінка із капелюхом» (1916), образно-пластичне рішення якої є близьким із рядом попередньо названих робіт. Тоді, коли О. Архипенко працював із склом, деревом чи нікелем, у творі «Натюрморт із пляшкою і чашкою» М. Донас поєднує марлю, грубе полотно чи мереживо для надання більш чіткої структури [12]. Олександр Архипенко у композиції «Голова і натюрморт» (1916) також використовував полотно для створення ритму фактурних рішень. Зіставлення конусоподібних форм у творі «Музика» (1917—1918) Марти Донас наближене із пластичним кодом Олександра Архипенка. Поєднання рельєфності фактур, локальних двохвимірних площин із трактуванням об'єму фігур є наближеним із працями скульптора, серед яких «У будуарі» (1915), «У кафе» (1915), «Жінка в кімнаті» (1917). Характерними є конусоподібні форми, які властиві творчості Олександра Архипенка.

Одним із результатів прогресуючих пластичних візій М. Донас було створення композиції «Мати й дитина» (1919, гіпс). Тематичний образ твору представляє стояча жіноча фігура із немовлям на руках. Схилена голова матері сполучається лекалоподібною дугою, форма якої повторюється у трактуванні голови, руки, плеча і стегон. Плавність ліній уособлюють ліричний зміст композиції. Олександр Архипенко неодноразово у своїй творчості розкривав духовну сторону цієї тематики у творах «Жінка і дитина» (1909), «Мадонна скель» (1912).

Наукова новизна роботи полягає у виявленні образно-пластичної концепції Олександра Архипенка, частково розвиненої творчою практикою його учениці. Розширене зіставлення творчості двох мистців подано вперше.

Висновки. Основні форматворчі принципи Олександра Архипенка акумулювалися в парадигмі формальних пошуків Марти Донас. Попри цей важливий факт Марта Донас вважається першою жінкою, мистецька програма якої маніфестувала в ділянці абстрактного живопису. Аналізуючи творчість Олександра Архипенка й Марти Донас протягом 1917—1920 років, встановлено, що мисткиня увібрала ряд характерних рис світогляду скульптора. Серед основних позицій варто виокремити:

- структуральне відчуття ритму;
- динамізм композиції, досягнення руху, який врівноважується плавністю ліній;
- поєднання різних виражальних засобів на одній площині, серед яких був синтез фактур із локальним представленням площин та об'ємності форми;
- тяжіння до рельєфності пластично-образної структури, що досягалося завдяки передачі скульптурної матеріальності включно з живописними технічними прийомами;
- співвідношення основних масивів кольору.

У подальших дослідженнях важливо проаналізувати педагогічні практики американського періоду Олександра Архипенка з їх впливом на диференціацію формально-мистецьких ідей серед послідовників творчості скульптора. Авторитет видатного мистця-новатора з його відкриттями в аспекті пластичної форми поширився як на його безпосередніх учнів, так і на наступні покоління художників в усьому світі.

1. Boon K., Pauwels P.J.H. *Marthe Donas: a woman artist in the avant-garde: monograph*. Brussels: Ludion, 2016. 320 p.
2. Bénézit E. *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tous les temps et de tout les pays*. Paris: Gründ, 1976. Vol. 3: Chill-Dug. 728 s.
3. Dunford P. *A biographical dictionary of women artists in Europe and America since 1850*. New York; London: Harvester Wheatsheaf, 1990. 340 p.
4. *Nell Walden Tour Donas: Siebenundachtzigste Ausstellung: Ausst. Kat.* Vorwort L.H. Neitzel; Leitung: Herwarth Walden; Berlin: Der Sturm, 1920. 15 s.
5. *The Société Anonyme and Dreier bequest at Yale University: A Catalogue Raisonné*. New Haven; Conn: Yale University Press, 1984. 791 p.
6. Асеева Н. Ідеї Олександра Архипенка у мистецькій практиці ХХ століття: матеріали конф.; Національний художній музей України, 2001. С. 2—6.

7. *Life and work*. URL: <https://life-and-work.html> (дата звернення: 15.07.20).
8. Tuijn M. Alexander Archipenko and Theo van Doesburg. URL: https://www.academia.edu/401901/Alexander_Archipenko_and_Theo_van_Doesburg (дата звернення: 15.07.20).
9. Marthe Donas. A Woman Artist in the Avant-Garde. URL: <http://www.marthedonas.be> (дата звернення: 14.07.20).
10. Pauwels P. J. H. «Votre letter m'a bien interessée», Marthe «Tour» Donas et la scène artistique vers 1920. *Rupture or continuity Belgian Art around World War I*. Leuven: Leuven University Press, 2018. P. 338.
11. *Collection of the Société Anonyme: Museum of Modern Art 1920: cat.* Ed. Katherine S. Dreier, Marcel Duchamp. New Haven: Yale University Art Gallery, 1950. 223 p.: ill.
12. Lisson M. The struggle of Marthe Donas. 2015. URL: https://www.schirn.de/en/magazine/context/the_struggle_of_marthe_donas/ (дата звернення: 29.07.20).

REFERENCES

- Boon, K., & Pauwels, P. J. H. (2016). *Marthe Donas: a woman artist in the avant-garde*. Brussels: Ludion.
- Benezit, E. (1976). *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tous les temps et de tout les pays*. Paris: Grund [in French].
- Dunford, P. (1990). *A biographical dictionary of women artists in Europe and America since 1850*. New York; London: Harvester Wheatsheaf.
- Neitzel, L.H. (1920). *Nell Walden Tour Donas: Siebenundachtzigste Ausstellung*. Berlin: Der Sturm [in German].
- Herbert, R.L., Apter, E.S., & Kenney, E.K. (1984). *The Societe Anonyme and Dreier Bequest at Yale University: A Catalogue Raisonne*. New Haven; Conn: Yale University Press.
- Aseeva, N. (2001). Alexander Archipenko's ideas in art practice of XX century. *Conference thesis* (Pp. 2—6). National Art Museum of Ukraine [in Ukrainian].
- Life and work. *Archipenko Foundation*. Retrieved from: <https://life-and-work.html>
- Tuijn, M. *Alexander Archipenko and Theo van Doesburg*. Retrieved from: https://www.academia.edu/401901/Alexander_Archipenko_and_Theo_van_Doesburg.
- Marthe Donas. A Woman Artist in the Avant-Garde. *Donas Foundation*. Retrieved from: <http://www.marthedonas.be>.
- Pauwels, P. J. H. (2018). «Votre letter m'a bien interessée», Marthe «Tour» Donas et la scène artistique vers 1920. Leuven: Leuven University Press.
- Dreier, K.S., & Duchamp, M. (1950). *Collection of the Societe Anonyme: Museum of Modern Art 1920*. New Haven: Yale University Art Gallery.
- Lisson, M. (2015). *The struggle of Marthe Donas*. Retrieved from: https://www.schirn.de/en/magazine/context/the_struggle_of_marthe_donas/.